

культури, відкриваючи читачеві світову панораму творчості. “В Лукашевій особі, — пише Н. Вітушко, — Україні був посланий геній Моцартівського складу в найчистішому й найтоншому розумінні цього слова” [2].

Сучасні вчені вважають, що неабияку мовну й загальнокультурну вартість становитиме словник мови перекладів Миколи Лукаша, адже розписати незрівнянно розмаїтий його мовний арсенал — це було б таке розкішне доповнення до наявних нині лексикографічних праць, таке неоціненне багатство для кожного письменника, журналіста, вчителя-словесника, лінгвіста!..

На превеликий жаль, перекладацька спадщина митця зовсім не вивчена. У бібліографії Миколи Лукаша відсутні друковані праці критичного, літературознавчого та мовознавчого спрямування. А тим часом в архіві письменника є матеріали, що дозволяють під іншим кутом зору поглянути і на його постать, і на масштаби літературних та позалітературних, мовних та професійних зацікавлень. Багато розкидано по важкодоступних виданнях, лежить в архівах. Настав час повернути ім'я Миколи Лукаша Україні, її культурі в повному обсязі, адже він віддав їй свій талант, своє життя. Наступні покоління лінгвістів, літературознавців, перекладачів мусять мати змогу скористатися його досвідом та здобутками в галузі теорії та практики перекладознавства.

Література

1. Венгренивська М., Некряч Т. П'єса В. Шекспіра “Троїл і Крессіда” в українському перекладі (До перекладацького портрету М. Лукаша) // Теорія і практика перекладу. — 1992. — Вип. 18. — С. 27-40.
2. Вітушко Н. Перекладач з світовим ім'ям // Кролевецький вісник. — 1993. — 16 квітня.
3. Кочур Г. На перекладацькі теми // Дніпро. — 1965. — № 6. — С. 128-136.
4. Новикова М. Микола Лукаш: міф і антиміф // Дружба народів. — № 11. — 1989. — С. 264-269.
5. Первомайський Л. “Фауст” Гете в перекладі Миколи Лукаша // Творчий будень. Твори: В 7-ми т. — К., 1986. — Т. 7. — С. 317-329.
6. Перепада А. Моя Лукашіана // Сучасність. — 1992. — № 1. — С. 124-130.
7. Сергеева І. З двадцяти мов. Про служителя десятої музи майстра перекладу М. Лукаша // Сучасність. — 1969. — № 2. — С. 67-71.
8. Скуратівський В. Йшла пісня сама за мною” // Культура і життя. — 1988. — 2 жовтня.
9. Стріха М. Микола Лукаш — відомий та невідомий // Всесвіт. — 1997. — № 2. — С. 129-131.

Nadiya Marchyshyn. “Lukash's Linguistic World was Inexhaustible ...”. This article deals with the features of the creative manner of Mykola Lukash as the famous Ukrainian translator from more than 12 languages. Special attention is paid to the different modern meanings about theory and practice of translations, differences between Ukrainian and English languages, ways of rendering phraseological units, realies, verbal images, peculiarities of prosodic and syntactic organisation of Lukash's translations. This article shows the necessity and importance of learning the creative manner of Mykola Lukash for Ukrainian linguistic sciences.

Юрій Старовойт

Євангеліє від Іоанна як проблема перекладу

Відомо, що теорія перекладу допускає варіативність у передачі інформації при трансформуванні її з одного мовного коду в інший. Особливості лексичної, граматичної та стилістичної підсистем кожної мови диктують свої вимоги перекладачеві, який до того ж повинен враховувати специфіку екстралінгвістичних факторів. В результаті при перекладах, з одного боку, завжди щось втрачається, а з іншого — може з'являтися щось своє, специфічне, що можна розглядати як “витратний результат” будь-якого переробного процесу.

Однак існують літературні пам'ятники, стосовно яких вимоги щодо адекватності перекладу стають надзвичайно суворими. І перше місце серед них посідають тексти з сакральним змістом, покликані єднати народи різноманітних культур з зовсім несхожими мовами. Але навіть серед них жоден не зрівняється у своєму значенні з Біблією, найбільш поширеною у світі книгою. Розповсюдженість Біблії і особливо її другої частини — Нового

Завіту, існування неосяжної кількості перекладів святого писання надають дослідникам невичерпний матеріал як для лінгвістичного аналізу, так і для шліфування перекладацьких методик.

У цій статті ми хочемо звернути увагу на одне місце в Євангелії від Іоанна, переклад якого суттєво різниться у численних редакціях.

“*Искони бѣ слово, и слово бѣ отъ ба, и бѣ бѣ слово. Се бѣ искони оу ба...*” — так починається благовіщення від Іоанна у знаменитому Остромировому євангелії [7], яке було підготовлене у 1056-1057 роках дяком Григорієм для новгородського посадника Остромира.

Одразу слід зазначити, що початок тексту від Іоанна став найбільш загадковим місцем Нового Завіту і отримав чимало різноманітних тлумачень. Коротко наведемо лише кілька з них. У широко відомій “Толковой Библии” [6] вказується, що Логос (Слово) був самостійною особою і знаходився у певному відношенні до Бога Отця, що він не відокремлений від Бога Отця, але і не зливається з Ним. Зустрічаються також спроби тлумачити Логос як особу Христа. А для атеїстів (безбожників) характерно обмежуватися перш за все натяком на вплив на Іоанна знаменитого вчення “Про природу” грецького філософа Геракліта, що жив у 4-5 століттях до н.е. і створив теорію Логоса як розумної і суверенної основи всіх речей [3].

Однак нас у даному випадку перш за все цікавить неоднорідність перекладів з давньогрецької мови цього фрагменту у численних списках та виданнях. Вже у варіанті Остромирова євангелія одна і та ж грецька граматична конструкція перекладається спочатку як “*отъ ба*” (від Бога), а потім як “*оу ба*” (у Бога), а у Біблії, надрукованій у 1891 р. санктпетербурзькою синодальною типографією по благословінню Святейшого Синоду, вже читаємо:

“*В началѣ бѣ слово, и слово бѣ ꙗко бгу, и бгъ бѣ слово.
Сей бѣ искони ꙗко бгу...*”

Однак у виносці внизу сторінки щодо підкреслених нами словоформ вказується також варіант “*оу ба*” (у Бога) [1]. Цей варіант і затвердився у сучасних виданнях Нового Завіту українською та російською мовами, здійснених як православними та католицькими громадами, так і неканонічними релігійними організаціями.

Таке розуміння грецького оригіналу знаходимо і в перекладах на інші мови. У сербському варіанті читаємо:

“*У почетку бјеше Логос, и Логос бјеше у Бога,
и Логос бјеше Бог*” [5].

У польському варіанті зустрічаємо таке: “*Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga, i Bogiem było Słowo*”.

А внизу дається примітка, що лише такий переклад є правильним з грецької [14].

Німецький переклад цієї словоформи однаковий у католиків і лютеран:

католицький варіант [9] “*Im Anfang war das Wort, und das Wort war **bei Gott**, und das Wort war Gott. Im Anfang war es **bei Gott***”.

лютеранський варіант [10] “*Im Anfang war das Wort, und das Wort war **bei Gott**, und Gott war das Wort*”.

Bei Gott слід розуміти як “у Бога” або “поряд з Богом”, оскільки німецький прийменник **bei** має значення “у / поряд / при”.

В англійських перекладах, зроблених безпосередньо з грецької, зустрічаємо:

“*When all things began, the Word already was. The Word dwelt **with God**, and what God was, the Word was. The Word, then, was **with God** at the beginning*” [16].

А у здійснених на основі латинської Вульгати читаємо:

“*At the beginning of time the Word already was; and God had the Word abiding **with him**, and the Word was God. He abode, at the beginning of time, **with God***” [17].

Словоформи містять прийменник *with*, значення якого в англійській мові – “з / разом з”.

В іспанському варіанті маємо таке:

“*En el principio ya existia la Palabra; y aquel que es la Palabra estaba **con Dios** y era Dios. El estaba en el principio **con Dios***” [11].

Іспанський прийменник **con** також перекладається як “з”.

А от литовський текст Євангелія формально уникає зазначеної проблеми лише завдяки особливостям своєї граматичної системи:

“Pradžioje buvo Žodis, Tas Žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas” [12].

Тут вираз *Tas Žodis buvo pas Dievą* містить прийменник *pas*, семантика якого охоплює і сферу розташування (“у” та “в”), і напрямок (“до”).

Досі увага дослідників та перекладачів зосереджувалася переважно на відповідності до оригіналу фрази “І слово було Бог”, оскільки проблемним у ній є визначення суб’єкта та предиката (в іншій термінології – підмета та присудка), але, як бачимо, не менш цікавою є чисто граматична проблема перекладу зазначеної нами словоформи з прийменником, щодо якої нами були розглянуті 3 варіанти:

1. “від Бога”
2. “до Бога”
3. “у Бога” (найбільш поширений).

Разом з тим в “Толковой Библии” стверджується, що найкраще і найточніше оригіналу відповідає варіант “*было къ Богу*” [6]. Звернемося до оригінального тексту і ми, виділивши відповідні місця:

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν [15].

У граматичній системі давньогрецької мови прийменник *πρὸς* мав такі значення:

1. “заради / від” – у поєднанні з родовим відмінком іменника (очевидно, цим керувався перекладач, рукопис якого став взірцем для дяка Григорія при укладанні Остромирова євангелія, однак лише у першому випадку словоформа перекладається таким чином).
2. “у / при / окрім” – у поєднанні з давальним відмінком (у такому варіанті в Остромировому євангелії поданий переклад тієї ж самої словоформи у другому вірші).
3. “до” – із знахідним відмінком іменника [2].

У третьому значенні цей прийменник і вжитий в оригінальному тексті, оскільки *τὸν Θεόν* однозначно відповідає формі знахідного відмінка іменника чоловічого роду.

Зазначимо, що текст Євангелії написаний не класичною давньогрецькою мовою, а однією з говірок (койне), і значення відмінків у ньому могло відрізнятись від вимог традиційної давньогрецької граматики. Однак порівняння з іншими місцями з цього ж тексту говорить на користь якраз такого розуміння (“до Бога” або “по відношенню до Бога”), оскільки той же прийменник у сполученні з іменником у знахідному відмінку використовується у назвах послань апостолів. Варто лише зіставити:

До коринтян	<i>πρὸς κορινθίους</i>	До Тимофія	<i>πρὸς Τιμοθέον</i>
До римлян	<i>πρὸς ρωμαίους</i>	До Тита	<i>πρὸς Τίτον</i>
До ефесян	<i>πρὸς εφεσίους</i>	До Филимона	<i>πρὸς Φιλημονα</i>

І у множині, і в однині грецькі іменники тут вживаються у знахідному відмінку.

Чому ж у перекладах спостерігається така розбіжність щодо перших рядків Євангелія від Іоанна? На це питання можна спробувати відповісти, зваживши на те, що близько півтора тисячоліття християнська ідея передавалася з покоління у покоління у рукописній формі (манускрипти). Поплутати форму знахідного відмінку *τὸν Θεόν* з родовим *τοῦ Θεοῦ* неважко, оскільки букви *ν* (ні) та *υ* (іпсилон), яка ще могла писатися у вигляді *υ*, дуже схожі. Те ж саме і з формою давального відмінку *τῷ Θεῷ* — у старих потріпаних рукописах цілком ймовірно було прочитати *ω* (омега) замість типового закінчення знахідного відмінка — *όν*.

Очевидно, це і стало причиною розбіжностей у перекладах. Щоправда, для остаточного висновку слід було б розглянути якомога більше число старовинних грецьких манускриптів. На жаль, на сьогоднішній день у нас такої можливості нема.

Гіпотетично можна спробувати відповісти і на запитання, чому з часом перевага стала надаватися небуквальному варіанту перекладу початкових віршів від Іоанна. Можливо, великий вплив тут мав зроблений ще у 4 столітті св. Ієронімом перший латинський переклад – так звана Вульгата, згідно з якою:

“In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum” [8].

А прийменник *apud* означає “поряд / біля”. З іншого боку, у такому варіанті початок тексту від Іоанна легше тлумачити. У всякому разі навіть у сучасних неканонічних перекладах на новогрецьку мову читаємо:

Στην αρχή ήταν ο Λόγος, και ο Λόγος ήταν μαζί με τον Θεό, και ο Λόγος ήταν Θεός. Αυτός ήταν στην αρχή μαζί με τον Θεό [13].

Тут одвічний, живий у грецькій мові і по сьогодні прийменник *πρός* замінений на *μαζί με*, що однозначно перекладається як український подвійний “разом з”.

На завершення слід додати, що це далеко не єдиний випадок розбіжностей, які зустрічаються не тільки у перекладах Євангелій, а й у різних списках оригінального тексту. І одвічні дослідження на цю тему лише розширюють коло питань. Навіть знаменита молитва “Отче наш” існує в ряді варіантів. Дозволимо собі звернутись до перекладу вірша 12: “І прости нам борги наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим”. Підкреслене предикативне ядро речення виражене теперішнім часом дієслова, що відповідає давньогрецькому оригіналу, який був канонізований російською православною церквою [4]:

ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.

Зазначимо, що у такому варіанті молитву читають і в сучасних православних грецьких церквах. Однак у неканонічному перекладі на новогрецьку мову [13, 13] *ὁπως καὶ εμεῖς ἔχουμε συχωρησει τους χρ-ες* вжита форма дієслова, що відповідає нашому доконаному виду минулого часу (як і ми простили), а також співвідноситься з текстом академічного текстологічного видання, де читаємо *ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν* [15, 18].

Однак це вже тема для окремого дослідження.

Як бачимо, порівняльний аналіз перекладів Нового Завіту з його оригіналом дає можливість не лише визначитись з адекватністю сприйняття тексту, а й відпрацювати методику пошуку семантичних відповідників у різних мовах, оскільки ці переклади робилися особливо ретельно. Значення лінгвістичного та культурологічного дослідження Біблії важко переоцінити. Досить згадати, наприклад, що саме оригінальний її переклад, зроблений М. Лютером, ліг в основу формування сучасної літературної німецької мови.

Література

1. Біблія. Тисненіє первое. — Санкт-Петербургъ, 1891. — 1398 с.
2. Козаржевский А. Ч. Учебник древнегреческого языка. — М.: МГУ.
3. Косидовский З. Сказания евангелистов. — М., 1977. — С. 67-68.
4. Новый Завѣтъ ... на четырехъ языкахъ: еллинскомъ, словенскомъ, російскомъ и римскомъ, съ параллельными мѣстами. Книга первая ... Тисненіє первое. — Петербургъ, 1886. — С. 36.
5. Свето писмо. Нови Завѣт Господа Нашег Иисуса Христа. — Свети Архијерейски синод. Српске Православне Цркве. — Београд. — 179 с.
6. Толковая Библия, или комментарий на всѣ книги Св. Писания Ветхаго и Новаго Завѣта. — Петербургъ, 1904-1913. — Т. 3. — 312 с.
7. Хабургаев Г. А. Старославянский язык. — М., 1986. — С. 38.
8. Biblia Iacinsko-polska. — Warszawa, 1887. — 261 s.
9. Die Bibel. Altes und Neues Testament. — Wien. — 1195 с.
10. Die Bibel. Nach der Übersetzung Martin Luters mit apokryphen. — Duetsch. B.
11. Dios Habla Hoy. La Biblia. — Sociedades Biblicas Unidas, 1979. — 134 p.
12. Naujasis Testamentas. — Vilnius, 1993. — 209 p.
13. OI XPISTIANIKES GRAFES. New World Translation of the Christian Scriptures. Greek. — Roma, 1993. — 118 p.
14. Pismo swięte Nowego Testamentu. — Lublin. — 1988. — 278 s.
15. The Greek New Testament. Fourth Revised Edition. — Stuttgart, 1994. — 312 s.
16. The New English Bible. New Testament. — Oxford & Cambridge, 1961. — 150 p.
17. The New Testament of Our Lord and Saviour Jesus Christ: Newly translated from the Latin Vulgate ... — London, 1948. — 138 p.

Yuriy Starovoyt. Yevanheliye from Joahn as a Problem of Translation. The article deals with the variants of translation of one part of Yevanheliye from Joahn which are differ in numerous editions. The peculiarities of lexical, grammatical and stylistical sub-systems of every language determine own demands to translator. He must also take into account the specific features of extralinguistic factors.